

MATERIÁLIE

Memoáry Jana Rohla jako pramen ke každodennosti moravsko-slezského pomezí desátých a dvacátých let 20. století

Období druhé a třetí dekády 20. století představovalo dobu enormních společenských změn. Vedle politických zlomů, k nimž patřilo přijetí všeobecného volebního práva v českých zemích, první světová válka a rozpad Rakousko-Uherska, se jednalo zejména o prudký vzestup socialismu, ateismu a „národních“ či „alternativních“ náboženských hnutí.¹ Naznačené jevy kráčely ruku v ruce s intenzivním technickým pokrokem, jež mimo jiné výrazně rozšiřoval geografické horizonty obyvatelstva.²

Přelomová doba se značně promítla také do vývoje národnostně a sociálně členité oblasti moravsko-slezského pomezí. Mezi svědky dosud nepředstavitelně překotného vývoje patřil také pozdější pedagog, spisovatel a folklorista Jan Rohel. Své vzpomínky na léta 1909–1928, tedy od vlastního narození po maturitu, sepsal jako první svazek čtyřdílných rukopisných pamětí v roce 1986.³

Paměti samozřejmě trpí klasickými neduhy retrospektivně psaných egodokumentů – subjektivitou, hodnocením popisovaných jevů s časovým odstupem, nepřesnostmi ve jménech a datacích apod.⁴ Navíc vzpomínky na období raného dětství jsou logicky z velké části založené na vyprávění autorových rodičů a dalších starších osob, ne vše si pisatel mohl osobně pamatovat.

Přesto Rohel jako vnímavý pozorovatel, vybavený literárním nadáním, podává plastický a barvitý obraz doby a prostředí svého dětství. Jako člověk disponující znalostí metod historikovy práce – byl dlouhá léta metodikem vedení podnikových kronik Vítkovických železáren Klementa Gottwalda a autorem řady kratších životopisných črt – Rohel usiloval o ověřování některých informací z dalších zdrojů a o zasazení událostí do kontextu. Autorův styl charakterizuje nadhled, smířlivost vůči někdejšími oponentům, ironie a sebeironie. Typický rys Rohlovy memoárové tvorby představuje propojování idejí socialismu a katolicismu.⁵

Hodnota textu z badatelského hlediska spočívá i ve svébytném charakteru popisovaného prostředí. Jan Rohel vyrůstal na relativně tradicionalistickém, katolickém a agrárním slezském venkově, nicméně skrze rodinné vazby a školní docházku se dostával do kontaktu jak s industriální a kosmopolitní ostravskou aglomerací, tak s kulturním a intelektuálním milieu slezské zemské metropole Opavy, dosud většinou německé. Vzpomínky tak zachycují život ve třech geograficky blízkých, leč sociálně dosti odlišných prostředích, jež na sebe vzájemně působila.⁶

1 Srov. např. Martin JEMELKA, *Ostrava duchovním a náboženským centrem republiky československé?* Studia historica Brunensia 6/2, 2014, s. 221–239.

2 Srov. Petr KRÍVSKÝ – Aleš SKŘIVAN, *Století odchází. Světla a stíny „belle époque“*, Praha 1982; Michael BOROVIČKA – Jiří KAŠE – Jan KUČERA – Pavel BĚLINA: *Velké dějiny zemí Koruny české XII.b 1890–1918*, Praha 2013.

3 Ondřej KOLÁŘ (ed.), *Jan Rohel: Vzpomínky slezského učitele na léta republiky a okupace*, Opava 2019, s. 7–15.

4 Srov. např. Jan ASSMANN, *Kultura a paměť*, Praha 2001; Vítězslav PRCHAL (ed.), *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice 2011.

5 Srov. Ivan LANDA – Jan MERVART, *Proměny marxisticko-křesťanského dialogu v Československu*, Praha 2017; *Mistr dialogu Milan Machovec: Sborník k nedožitým osmdesátinám českého filosofa*, Praha 2006.

6 Srov. Ondřej KOLÁŘ a kol., *Slezsko a Ostravsko v Masarykově republice*, Opava 2018; Martin PELC – Pavel ŠOPÁK – Hana ŠUSTKOVÁ, *Opava – Vídeň: měšťanská kultura 19. století mezi periferií a centrem*, Opava 2011;

Větší část textu tvoří víceméně marginální historiky o rodině a přátelích. Oproti navazujícím svazkům, líčícím Rohlovo veřejné působení a kontakty s politickými a kulturními činiteli, tak má první díl paměti spíše okrajový význam pro regionální a nadregionální dějiny. Za badatelsky hodnotné lze označit zejména pasáže popisující poměry na učitelském ústavu v Opavě, který Rohel navštěvoval v letech 1924–1928.

Navzdory jisté útržkovitosti a místy problematické faktografické přesnosti memoárový text poskytuje vhled do myšlenkového světa chlapce, vyrůstajícího v přelomové době. Umožňuje porozumět tomu, jak pracující vrstvy tuto dobu vnímaly, jak „obyčejní lidé“ reagovali na „velké dějiny“. Hlavní problém ovšem tkví v nemožnosti verifikovat mnohá tvrzení srovnáním s dalšími zdroji. Tím spíše, že pro Rohlův rodný Pustkovec se archivní agenda z předmětného období dochovala toliko v torzovitě podobě.⁷ Dílčí možnost verifikace a doplnění údajů nám poskytují Rohlovy pozůstalostní fondy uložené v opavském Památníku Petra Bezruče a v Archivu města Ostravy. Primární pramen ovšem nevyužíváme pouze jako zdroj k popisu a pochopení doby. Zároveň nám slouží jako dokument, který umožňuje poznat samotného autora, jako prostředek k porozumění Rohlovu náhledu na dějiny a na stylizaci vlastní role v nich.

Pozdější spisovatel a vlastivědný pracovník se narodil v Pustkovic 9. února 1909. Pocházel z devíti sourozenců, z nichž dvě sestry v dětství zemřely na záškrt. Dva starší bratři se před první světovou válkou vydali za práci do Německa. Otec pracoval pro Vítkovické horní a hutní těžířstvo.⁸ O domácnost tak pečovala především matka. Fungování rodiny tak víceméně odpovídalo dobové praxi, rozšířené v ostravské aglomeraci.⁹ Můžeme zde pozorovat trend probíhající industrializace a urbanizace. Byť rodina setrvala na venkově, hlavní zdroj obživy hledala v průmyslovém městském prostředí.

K nepříliš radostným hmotným poměrům početné venkovské rodiny se krátce před Rohlovým narozením přidružila ještě tragédie v podobě sebevraždy matčina bratra. Ten se oběsil z nešťastné lásky ke vdané ženě. Matka po této události utrpěla šok, následovaný vleklými zdravotními problémy.¹⁰ Snad právě tento faktor způsobil, že se Jan Rohel od útlého věku potýkal s chatrným zdravím. Právě obavy z chorob a z hrozby brzké smrti pak Rohla provázely i nadále a patrně představovaly jeden z hnacích motorů jeho – jak sám později hodnotil – někdy ukvapeného jednání.¹¹ Další autostereotyp, jenž se v pamětech často objevuje, je zdůrazňování „vrozeného“ citu pro spravedlnost.¹² Podle Rohlových pozdějších slov touto vlastností vynikala i jeho matka, která ji zdědila po svých rodičích. Její otec byl ubit ve rvačce po hádce, v níž kritizoval nekalé hospodaření obecního zastupitelstva v Krásném Poli.¹³ Vymezení se proti

všem nečestným praktikám v Rohlově pojetí představovalo součást rodinného odkazu a dědičné náтуры.

V raném dětství Rohla dle vlastních slov silně zasáhla zpráva o potopení lodi Titanic roku 1912. Této tragické události sensitivní chlapec později na obecné škole věnoval své první básnické pokusy.¹⁴ Tato záležitost, z hlediska dalšího vývoje Rohlových osudů poměrně marginální, dokládá rostoucí zájem pracujících vrstev o světové dění, umožněný rostoucí gramotností a dostupností denního tisku. Jaké noviny či časopisy se v domácnosti Rohlových rodičů četly, bohužel paměti neprozrazují. Vzhledem k levicové politické orientaci otce a starších bratrů lze usuzovat na přítomnost regionálních sociálně-demokratických tiskovin (Duch času a další),¹⁵ případně i volnočasových zábavných časopisů.¹⁶

Mimo amatérské poezie Rohla v dětství začalo fascinovat také malování, ke kterému ho vedla i otcova sestřenice z Vídně. Později za školních let také začal hrát na housle. Tyto umělecké dovednosti měl později zúročit během pedagogické kariéry, kdy mu zajišťovaly vedlejší příjem.

Mladý školák mohl ve své rodině a okolí postupně pozorovat silící světonázorovou diferenciaci ve společnosti, která s rozšiřováním volebního práva stále více pronikala i do dělnických a rolnických vrstev.¹⁷ Několik příbuzných se stalo radikálními socialisty. Když jeden z bratřanců během první světové války zemřel na plicní onemocnění, farář v Plesné ho odmítl pohřbít. Skupina dělníků z Vítkovic však násilím obsadila hřbitov a zesulého pohřbila.¹⁸ V domácnosti u Rohlů panovaly umírněnější poměry. Rodina dosud ctěla katolické tradice a rituály.

Válečné útrapy po roce 1914 v rodině posilovaly averzi k panujícímu režimu. Jak se Rohlovi rodiče a bratři dívali na vypuknutí války, nevíme. Jisté je, že prodlužování konfliktu a rostoucí zásobovací potíže neprispívaly popularitě monarchie. Smrt císaře Františka Josefa I. na podzim 1916, v době prvních hladových stávek na Ostravsku, rodiče a starší sourozenci přijali chladně.¹⁹ Starší příbuzní však cítili jistou pietu a také obavy, co přijde po smrti monarchy.²⁰ Venkov kolem Ostravy v té době již zaplavovali uprchlíci z frontové oblasti v Haliči, kteří chodili žebrať o jídlo. Spíše negativní náhled veřejnosti na tyto utečence, který popisuje Rohel, v zásadě odpovídal dobovým stereotypům.²¹ Ostatně v některých případech byly předsudky umocněny reálně doloženými kriminálními činy dezertérů.²²

14 Tamtéž, s. 8–9.

15 Srov. Karel JIŘÍK – Stanislav KNOB, *Život a dílo Petra Cingra (1850–1920)*, Ostrava 1920.

16 Srov. Ota KONRÁD – Rudolf KUČERA, *Cesty z apokalypsy: fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922*, Praha 2018, s. 103–109.

17 Srov. např. Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982.

18 J. ROHEL, *Desatero I*, s. 10–11.

19 K atmosféře v regionu srov. Zemský archiv v Opavě (ZAO), fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava, kart. 176–178; Stanislav KNOB, *Hladové bouře a stávky za první světové války*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století 4, Ústí nad Orlicí 2009, s. 141–150. K obecnějšímu kontextu srov. Rudolf KUČERA, *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*, Praha 2013.

20 K dobovému vnímání osoby císaře srov. např. Jiří RAK, *Návštěvy císaře Františka Josefa I. v Čechách*, Historická sociologie: časopis pro historické sociální vědy, 2014, s. 119–126; TÝŽ, *Zachovej nám, Hospodine: Češi v Rakouském císařství 1804–1918*, Praha 2013.

21 Srov. Blažena PRZYBYLOVÁ, *Uprchlíci z Haliče na Ostravsku a jejich repatriace po ukončení Velké války*, Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 24, Ostrava 2009, s. 135–154; Michal FRANKL – Miloslav SZABO, *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*, Praha 2015.

22 Kupříkladu v říjnu 1918 dezertér Leopold Pauzer zavraždil v Brně četníka. Případ byl ve své době hojně medializován.

Martin JEMELKA, *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*, Ostrava 2009.

7 Srov. Petr ROHEL – Eva ROHLOVÁ, *Pustkovec – ves Anděla strážce: Vzpomínka na Jana Rohla*, Ostrava 2009.

8 Srov. Aleš ZÁŘICKÝ, *Ve stínu těžních věží*, Ostrava 2004, s. 116–119.

9 Srov. Marie GAWRECKÁ – Michal VALEČEK (eds.), *Jak se žilo v Opavě před Velkou válkou a v době první republiky: paměti opavského rodáka Stanislava Petříka*, Opava 2016; Gustav KOŘENÝ, *Dnešní Hlučínsko*, Opava 1924. Život pracujících v předmětné době dokumentuje také fond vzpomínek podsbírky Novodobých dějin Slezského zemského muzea (SZM).

10 Jan ROHEL, *Desatero mého života, svazek I*, s. 1. [Ostrava 1985–1987, nepublikovaný strojopis].

11 O. KOLÁŘ (ed.), *Jan Rohel*, s. 24, 116.

12 Tuto vlastnost Rohel zdůrazňuje zvláště ve druhém svazku paměti v souvislosti s incidentem, kdy byl v závěru druhé světové války sovětskou tajnou službou zatčen jeho spolupracovník z odboje. Rohel protestoval dopisem sovětskému velvyslanci Valerianu Zorinovi. Věc s odstupem času komentoval slovy: „Vždycky jsem hasil, co mě nepálilo“. O. KOLÁŘ (ed.), *Jan Rohel*, s. 149.

13 J. ROHEL, *Desatero I*, s. 6.

Ve třetím válečném roce již Rohlovi, byť otec a starší bratři Josef²³ a Fridolín měli solidní zaměstnání ve Vítkovicích, sami pociťovali nedostatek.²⁴ Mezi rodiči vypukl spor o další budoucnost. Otec byl přesvědčen, že by se rodina lépe užívala ve městě, kde by si děti mohly přivydělávat pomocnými pracemi. U matky a jejich příbuzných záměr na stěhování narazil na odpor. Věřili, že rolník – samozásobitel přečká válečné období lépe. Nakonec se v posledním válečném roce rodina naopak musela vystěhovat na výměnek, jelikož rodinnou doškovici si zabrali příbuzní, evakuovaní z města.²⁵

Válečný venkov, jen omezeně informovaný cenzurovaným tiskem, žil četnými fámami a fantastickými zprávami.²⁶ Lidé dělali zvěsti o zločinech dezertérů, uprchlých válečných zajatců anavrátilců z fronty.²⁷ Velký ohlas vyvolaly zprávy o hladových bouřích ve Vídni a zastřelení ministerského předsedy hraběte Karla Stürgkha (1859–1916) sociálním demokratem Friedrichem Adlerem (1879–1960).²⁸ Pro školní děti však měla tragická doba i svá pozitiva. Omezení školní docházky v důsledku mobilizace učitelů a zabránění výukových prostor pro armádu skýtalo žákům více volného času.²⁹

Ke konci války se Rohlovi starší bratři účastnili stávek a demonstrací ve Vítkovicích a bratranec Gustav se s pomocí rodiny skrýval v okolních lesích jako vojenský zběh. Manifestace na nedaleké Ostré hůrce v září 1918 předznamenala pád monarchie.³⁰ V den státního převratu pak otec doma radostně oznamoval: „*Bude republika – dělnická!*“³¹ V této souvislosti stojí za zmínku, že Rohel pominul sociálně-demokratické manifestace na Ostravsku ze 14. října 1918, jejichž potlačení vojskem bylo ve 20. letech hojně připomínáno a diskutováno regionálním tiskem.³² Případ nepokoju ze 14. října zároveň sloužil meziválečné politické levici jako doklad vlastní „pokrokovosti“ a „státotvornosti“.³³

Obecně lze konstatovat, že lidé v Rohlově okolí konec války a vznik republiky uvítali s ulehčením a s poněkud euforickým optimismem. Celá rodina pak s nadějí prožívala první komunální volby v červnu 1919, z nichž vítězně vyšli sociální demokraté, kteří se obecně stali nejvlivnější politickou silou v ostravské aglomeraci.³⁴ Desetiletý Jan se spolužáky nadšeně debatovali s navrátilivšími se legionáři.³⁵ Představa, že se pád Habsburků stane všelékem, však

rychle mizela: „*Rakouským generálům se vyplácely tučné peníze, němečtí fabrikanti si stále častěji troufali na dělníky!*“³⁶ Rohlova retrospektivní interpretace počátků meziválečného období v zásadě kopíruje obvyklý narativ tehdejší marxistické historiografie, jež vnímala vznik ČSR jako pokrok, jehož potenciál se nepodařilo plně využít, mimo jiné i v důsledku „zrady“ sociálně-demokratických předáků.³⁷ Po roce 1945 byla tato paleta údajných „zrádců“ a „škůdců“ rozšířena také o Němce.³⁸

V líčení událostí po roce 1918 memoarista převážně opouští dopady „velkých dějin“ a věnuje se primárně vlastním zážitkům. Částečně je to patrné dáno faktem, že při popisu tohoto období se Rohel mohl více opřít o informace, jež znal z autopsie a jež si z dob dospívání pamatoval souvisleji, než události z raného dětství.

Na školáka Rohla silně zapůsobil řídící učitel pustkovské obecné školy Jan Antonín Řepka, nadšený národovec a odpůrce klerikalismu.³⁹ Spor o roli náboženství a církve v nové republice v té době ostatně „hýbal“ obci. Ostravsko se stávalo jednou z bašt hnutí „Pryč od Říma“ a formující se Československé církve.⁴⁰ Vystoupení jednoho ze starších bratrů z katolické církve vyvolalo v Pustkovci poprask.⁴¹ Další novum republikánské éry představovalo volební právo žen a tím i jejich větší zapojení do veřejného života. Příkladem šla Rohlova matka, která se začala angažovat v dělnickém zemědělském družstvu při projednávání pozemkové reformy. Naopak otec, pracující ve Vítkovicích a pobývajícím přes týden na ubytovně, se o veřejné dění příliš nezajímal.⁴²

Ambiciózní učitel Řepka našel v Rohlovi, coby talentovaném recitátorovi a autorovi amatérských veršů, patrně až přílišné zalíbení a usmyslel si, že z nadaného žáka udělá slavného umělce. Dokonce mu předurčil patriotický pseudonym Pustkovský. Chlapec však pedagogovo nadšení, doprovázené individuálními přednáškami o teorii poezie, nesdílel. Přesto s Řepkou zůstal v přátelském kontaktu i v dospělosti.

Měšťanskou školu (ekvivalent dnešního druhého stupně základní školy) pak Rohel navštěvoval ve Svinově, kam docházel několik kilometrů pěšky. „*Venkov se tu prolínal a mísil s městem!*“⁴³ Mladíkovi z Pustkovce se otevíral širší obzor. Během školních let zde zažil dopady rozkolu v sociální demokracii vedoucího ke vzniku komunistické strany, který se v dětském prostředí projevil hlavně soupeřením tělovýchovných organizací obou stran. Z tehdejších spolužáků po letech vzpomínal hlavně na jednoho z Třebovic, jehož jméno ale neuvedl. Dotyčný

do 35. pluku italských legii.

36 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 48. Zmínka o generálech snad naráží na případ Ludwiga Matuschky, v letech 1914–1915 vojenského velitele na Ostravsku, známého tvrdým represivním přístupem. Jeho žádost o přijetí do československé armády vzbudila v regionu vlnu nevole. Ondřej KOLÁŘ – Tomáš RUSEK, *K perzekuci českých důlních úředníků na Těšínsku za první světové války*, Těšínsko 60/1, 2017, s. 31–44.

37 Srov. Jana HORÁKOVÁ – Kamila POLÁKOVÁ, *Historie vzniku fondu vzpomínek pamětníků v Muzeu revolučních bojů a osvobození*, Časopis Slezského zemského muzea. Série B – vědy historické 60/3, 2011, s. 243–253. Obecněji viz též M. FRANKL – M. SZABÓ, *Budování státu*; O. KONRÁD – R. KUČERA, *Cesty z apokalypsy*.

38 Ondřej KOLÁŘ, *K vnímání „nepřítele“ a „osvoboditele“ v bojích jara 1945 v paměti českého obyvatelstva Slezska a Ostravska*, *Historica: Revue pro historii a příbuzné vědy Ostrava* 8/2, 2017, s. 183–196.

39 K náboženským poměrům v době po vzniku ČSR srov. Pavel MAREK, *K problematice tzv. boje o kostely na počátku první Československé republiky*, in: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica* 34, 2008, s. 59–73.

40 M. JEMELKA, *Ostrava duchovním a náboženským centrem*.

41 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 77.

42 Tamtéž, s. 52–53.

43 Tamtéž, s. 64.

23 Pozdější kronikář Petřvaldu.

24 Dobové poměry v regionu během první světové války z pohledu tehdejšího žáka popsal též Rohlův pozdější přítel, básník Vilém ZÁVADA, *Ostrava mého mládí*. Online: <http://vladimirslavik.netstranky.cz/zivot-a-dilo-vilema-zavady.html> (citováno ke dni 1. 1. 2020).

25 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 20–21; 41. Srov. např. Karel ŘEHÁČEK, *Život venkovského obyvatelstva v okolí Plzně v době Velké války (1914–1918)*, in: Jitka BALCAROVÁ – Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUSA (eds.): *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Praha 2017, s. 71–84.

26 Srov. např. Petr CHLEBEC a kol., *Z válečných deníků... Velká válka na Blatensku 1914–1918*, Blatná 2018.

27 Srov. O. KONRÁD – R. KUČERA, *Cesty z apokalypsy*, s. 110–124.

28 O. URBAN, *Česká společnost*, s. 549–551.

29 Milena LENDEROVÁ a kol., *Vše pro dítě: válečné dětství 1914–1918*, Praha – Litomyšl 2015.

30 Srov. např. Bohuslav ŽÁRSKÝ, *Ostrá Hůrka vypráví. Příběhy obce s pěti stromy ve znaku*, Háj ve Slezsku 2009.

31 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 46

32 SZM, podsírka Historická, inv. č. M 99 – M 116.

33 Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu*, svazek 1, Praha 1998, s. 25–34; Jan HAJŠMAN, *Maffie*, Praha 1924.

34 Srov. Blažena PRZYBYLOVÁ – Josef ŠERKA, *Muži s mocí: Portréty představitelů města Ostravy 1918–1989*, Šenov u Ostravy 1999.

35 Databáze Vojenského ústředního archivu eviduje deset legionářů narozených v Pustkovci. Z nich Rohel zmiňuje především Františka Doboše, nar. 24. 3. 1896, který sloužil v těšínském pěším pluku č. 100 a během války se dostal

později za okupace přijal německou národnost a sloužil v hitlerovské armádě. Prý tak učinil proto, aby ochránil bratra-komunistu před perzekucí. Příběh však skončil tragicky – komunistu byl popraven a jeho bratr po návratu z války spáchal sebevraždu.⁴⁴ Jiní spolužáci, jako Karel (v Rohlových vzpomínkách uváděn jako Jan) Gerlich⁴⁵ a Josef Tichavský,⁴⁶ naopak později zaplatili životem účast v odboji.

Právě na měšťance začal Rohel uvažovat o učitelské kariéře. Ačkoliv pedagogické studium představovalo pro nepříliš majetnou rodinu značnou finanční zátěž, mladíkův záměr nakonec získal podporu matky. Také učitelé se přimlouvali za jeho další studium.

Dospívání v klimatu rozsáhlých společenských změn a hledání nových hodnot přinášelo Rohlovi řadu vjemů. Složitě hledal soulad mezi svou katolickou vírou a obdivem k Janu Husovi, jehož vnímal především jako nositele ideálu Pravdy, spíše než jako učence a teologa. Při jedné návštěvě kostela odmítl pokleknout před oltářem. V pamětech vyjádřil lítost nad tím, že jeho tehdejší gesto těžce šokovalo matku. Rohel rovněž navštěvoval besedy o příčinách sebevražd a dalších negativních jevů ve společnosti, které laičtí odborníci líčili mnohem komplexněji a z pohledu mladého Rohla srozumitelněji, než zažitý dogmatický narativ venkovských farářů.⁴⁷ Zájem o „věci veřejné“ šel ruku v ruce s četbou moderní literatury. Spolu s vrstevníky i kantory Rohel oplakával předčasnou smrt „básníka proletářů“ Jiřího Wolkra v roce 1924. Úmrtí mladého intelektuála později pro Rohla získalo symbolický rozměr, sám v dalších letech při opakovaných zdravotních komplikacích zdůrazňoval analogii mezi osudem svým a Wolkrovým.⁴⁸

Po třech letech měšťanky se naskytlá možnost „přeskočit“ čtvrtý ročník a jít na opavský učitelský ústav.⁴⁹ Příjímací zkoušky se Janu Rohlovi staly první příležitostí pro návštěvu Opavy, v té době ještě zemského hlavního města českého Slezska.⁵⁰ Oproti industriální ostravské aglomeraci Opava studentovi imponovala svou čistotou a upraveností. Méně příznivý dojem zanechal organizátor zkoušek, profesor Adámek, „divný nemluva“. Ačkoliv Rohel zkoušky absolvoval s úspěchem, pro nedostatek místa původně nebyl přijat. Počátkem následujícího školního roku jej ale čekalo milé překvapení, když byl ze 4. třídy měšťanské školy dodatečně povolán na uvolněné místo v učitelském ústavu.

Zde se brzy projevil problém. Mládenci, kteří přišli ze slezských měšťanek, zpravidla mluvili jen lokálními dialekty. Spisovné češtině je dosud nikdo systematicky neučil. Učitel češtiny Tomáš Čep⁵¹ pak při zkoušení nezřídka „klel jako kanonýr“.⁵² Při jedné příležitosti se Rohel

temperamentně ohradil s tím, že někteří učitelé také při výkladu používali české nářeční výrazy. Spíše komickým dojmem na dospívající posluchače působil učitel němčiny, neovládající skloňování českých jmen. Jazykové bariéry mezi češtinou, němčinou a dialekty tak opakovaně zavdávaly příčiny k úsměvným i závažnějším nedorozuměním.

Náboženství vyučoval kněz a folklorista František Myslivec.⁵³ Tomu Rohel zazlíval protěžování nepříteli schopného synovce při studiu, zároveň s ním však rád se zájmem diskutoval o jeho národopisných sběrech. Pokrokově založený duchovní nelpěl pouze na náboženských dogmatech, ale citoval žákům moderní práce z oboru psychoanalýzy apod.⁵⁴ Dalším silným zážitkem ze studentských let se pro Rohla stala četba de Amicisova románu *Srdce*.⁵⁵

Největší vliv na mladého studenta však – můžeme-li věřit jeho pozdějším slovům – měl PhDr. Antonín Vaculík, vyučující dějepis a zeměpis, který žákům imponoval svým přístupem vybočujícím z uniformity středostavovského pedagogického sboru. „*Brzy se rozneslo, že tento učený stařec, rovný jako svíce, sokol, atheista, chodí pod rudým praporem na 1. máje hned v první řadě, že je bolševik, komunist! Význává Marxe a Lenina, kritizuje Masaryka. Chodí na schůze, pobuřuje dělníky, byl stíhán podle zákona na ochranu republiky! O přestávce nejde mezi kolegy, zdržuje se na chodbě. Ale s kandidáty hovoří jako se sobě rovnými. Hned při první hodině zakázal, aby mu někdo otvíral dveře při odchodu ze třídy*“.⁵⁶

Důrazem na samostudium a kritické myšlení se Vaculík lišil od většiny kolegů. Svěrázný profesor od žáků vyžadoval referáty, o nichž se potom ve třídě diskutovalo. Rohel měl přednést pojednání o podnikali Tomáši Baťovi, jehož pokrokové metody vylíčil pozitivně v kontrastu k poměrům pracujících ve Vítkovicích, které znal díky rodinné zkušenosti. Vaculík ocenil studentovu schopnost argumentace, ale oponoval mu s tím, že by Baťu neměl idealizovat. Vaculíkův osud se měl později opět protnout s Rohlovým za dramatických okolností během nacistické okupace.⁵⁷

Sám sebe Rohel s odstupem šesti dekad hodnotil jako spíše průměrného žáka. I přesto získal několik stipendií, jež v neutěšených finančních poměrech rodiny představovala vítanou pomoc. Ne všichni spolužáci měli takové štěstí. Někteří si museli přivydělávat například hraním na hudební nástroje na zábavách. Tuto činnost však vedení ústavu hodnotilo jako nehodnou studentů a kázeňsky ji trestalo.⁵⁸ Rohlovi zajišťovaly přivýdělek prázdninové práce na pustkovském družstevním poli a v obecní knihovně, k tomu vypomáhal rodičům a sourozencům na stavbě nové chalupy. Především práce v knihovně byla pro Rohla přínosem nesporným, nejen z hlediska zisku, ale též pro osvojení zkušeností, jež později ve 30. letech zúročil jako správce české knihovny v Karvině.

44 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 67.

45 Narodil 14. 5. 1908 v Heřmanicích, popraven 21. 9. 1942 v Berlíně za aktivity v ilegálním komunistickém hnutí. K jeho spolupracovníkům měl patřit i Rohlovi bratr Viktor. Viz *Dokumentace popravených Čechoslováků za druhé světové války v Berlíně-Plötzensee*. Online: <https://www.ustrcr.cz/uvod/popraveni-plotzensee/>, (stav k. 1. 1. 2020).

46 Popraven 1941 ve Vratislavi, uveden na pomníku obětem okupace v Ostravě-Porubě. Podle Rohla ubit při výstupu na gestapu.

47 K dobovému vnímání násilných a kriminálních jevů ve společnosti srov. O. KONRÁD – R. KUČERA, *Cesty z apokalypsy*, s. 41–46, 60–90.

48 O. KOLÁŘ (ed.), *Jan Rohel*, s. 24.

49 Srov. Ivana DAŇHELOVÁ, *Historie učitelských ústavů na Moravě a jejich význam pro současnost*, bakalářská práce, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Brno 2012, s. 28.

50 Srov. Karel MÜLLER – Pavel ŠOPÁK, *Opava*, Praha – Litomyšl 2010.

51 Narodil 1888 v Želechovicích u Uničova, zemřel 1959 v Leopoldově. Pedagog, etnograf se sociolog venkova, měl blízko k agrární straně. Zemřel během výkonu trestu po odsouzení v politickém procesu.

52 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 107.

53 František Josef Myslivec, nar. 1873 v Horní Lhotě, zemřel 1934 v Opavě. Autor knihy *Náš národní kraj a oživení národního svérázu na Opavsku*. Opava 1926.

54 V této souvislosti je nutno zdůraznit, že Opava v té době patřila k významným centřům psychologické a psychiatrické práce. Ve zdejší nemocnici mimo jiné působili vlivní publikačně činní psychiatři Ernst Boeck, který léčil i manželku a děti T. G. Masaryka, a Ignác Tiefenbach. Viz O. KOLÁŘ a kol., *Slezsko a Ostravsko 1918–1938*, Opava 2018, s. 57, 71–73.

55 Italský žurnalista a spisovatel Edmondo de Amicis (1846–1908) proslul výchovnými a dobrodružnými příběhy pro mládež, odehrávajícími se v období válek za sjednocení Itálie ve 40. – 60. letech 19. století. Mimo to byl autorem několika cestopisů.

56 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 146–147.

57 Po Vaculíkově smrti v koncentračním táboře v Mauthausenu Rohel získal jeho deníky, dnes uložené v Archivu města Ostravy (AMO), fond Jan Rohel, kart. 10. Stručně k Vaculíkovi viz MARIÁNEK, Vladimír: *KSC na Ostravsku v době 5. sjezdu*. Ostrava 1962.

58 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 117.

V rámci studia němčiny musel Rohel absolvovat pobyt u německé rodiny v Mošnově. Zde také získal první pedagogickou zkušenost, když doučoval syna německého statkáře česky. Žák v mladém „učiteli“ nezanechal nejlepší dojem, nejevil o výuku mnoho zájmu. Vcelku epizodní událost zasluhuje pozornost z toho důvodu, že jde o ojedinělou reflexi Rohlovy zkušenosti s německým prostředím. Ačkoliv s Němci musel přicházet do styku i v Opavě, vzpomínky o tom nehovoří.

V posledním roce Rohlova studia se rodiče stavbou nového domu zadlužili, navíc o část účtů přišli při požáru své staré doškovice krátce po přestěhování. Další ránu představovala smrt nejmladšího bratra Viktora, jemuž učitelé prorokovali kariéru vysokoškoláka-technika. Tento moment, spolu s úmrtím básníka Wolkra, v Rohlovi posílil obavu z vlastní předčasné smrti, k níž se opakovaně vracel i v dalších svazcích memoárů.⁵⁹ Bratrovo úmrtí v listopadu 1927 vyvolalo roztržku a vzájemné obviňování mezi rodiči. V těžké situaci byl Rohel nuceně odtržen od rodinného prostředí, jelikož ředitel učitelského ústavu Ludvík Kottík⁶⁰ žákům posledního ročníku zakázal dojíždění do domovských obcí, aby si zvykli na městský styl života, blíže se seznámili s kulturními trendy a svou přítomností posilovali účast na českých akcích ve většinově německé Opavě.⁶¹ Navzdory značnému vypjetí se Rohlovi podařilo na jaře 1928 bez potíží odmaturovat. Touto událostí první svazek pamětí končí.

Vzpomínky Jana Rohla na dětství můžeme rozdělit do dvou částí. První z nich, zachycující období do roku 1918, se soustřeďuje na zprostředkované líčení „velkých dějin“ a jejich dopadů na autorovo okolí. Sám vypravěč zde vystupuje spíše okrajově. Líčení pozdější doby se více koncentruje na samotného autora a jeho zážitky, širší společenský kontext ustupuje do pozadí. Příčinu lze patrně hledat jednak v absenci ucelenějších vzpomínek na rané dětství, jednak zřejmě i v autorově předpokladu, že základní reálie první republiky budou čtenářům paměti dostatečně známé a nepotřebují podrobnější komentář.

Celkové vyznění první části v hlavních rysech odpovídá dobovému narativu marxistické historiografie a její interpretaci rozpadu Rakousko-Uherska. Oproti tomu v druhé části více vystupuje do popředí Rohlova citlivá osobnost – autor se vyznává ze svého „hledání“, ze sváru mezi ideály víry a socialismu. Zobecnující hodnotící soudy se zde objevují spíše ojediněle. Rohel zde věnuje více pozornosti lidem ve svém okolí, zejména pedagogům a spolužákům. Právě jeho bystré a nezřídka mírně ironizující charakteristiky těchto lidí, z nichž mnozí patřili k důležitým aktérům veřejného života v regionu, mají nezanedbatelnou badatelskou hodnotu.

Ondřej Kolář